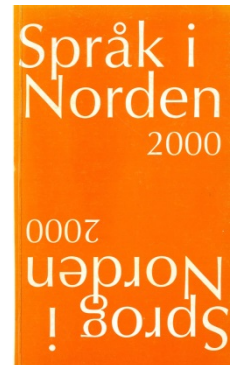

Sprog i Norden

Titel: Skandinavisme og islandsk sprogpolitik
Forfatter: Kristján Árnason
Kilde: Sprog i Norden, 2000, s. 12-23
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Nordisk språkråd

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Skandinavisme og islandsk sprogpolitik

Kristján Arnason

1. Indledning

Islandsk sprogrøgt har beskedne midler; der er mange ting som kræver arbejde, og der er få hænder. Det er derfor et stadigt spørgsmål hvor stor vægt vi skal lægge på det nordiske sprog-samarbejde, er det umagen værd?

Men det er vel også et vedvarende spørgsmål for politikerne hvor stor vægt de vil lægge på nordisk samarbejde i det hele taget. Med en del af de nordiske riger som medlemmer af EU og en del stående udenfor, og med Amerika på vestkanten og Rusland på østkanten må det hele tiden være spørgsmål om geopolitisk balance hvor vægten skal lægges og hvor vigtig Norden er i det internationale sammenhæng.

Spørgsmålet om Islands deltagelse i sprogsamarbejdet og det nordiske samarbejde er endnu mere indviklet på grund af vores særstilling overfor skandinaverne. Denne særstilling er på den ene side at vi taler et fremmed eller „ikke skandinavisk” sprog, d.v.s. et sprog som er uforståeligt i Skandinavien, og på den anden side er vi ganske små. Så små at vores „store” brødre glemmer os ofte når de diskuterer deres „store” problemer.

En central sag i spørgsmålet er de skandinaviske sprogs status over for de ikke skandinaviske og det synspunkt at disse sprog laver enligt mange kernen i det nordiske ideal. Dette kan vi nævne sproglig skandinavisme. Men der findes andre synsvinkler på skandinavisme eller ideologi for nordisk samarbejde.

En af disse synsvinkler er det videre kulturelle sammenhæng med historien som baggrund, hvor der henvises til den nordiske kulturarv, hvor oldislandsk spiller en rolle. En anden synsvinkel er den geopolitiske, som stort set kan se bort fra de „central-skandinaviske” sprog.

2. Det nordiske sprogfællesskab

I en rapport fra den sjätte konference: *The Nordic Languages and Modern Linguistics* taler Erik Hansen om det nordiske sprogfællesskab. Enligt Erik bygger dette sprogfællesskab på det som Haugen (1966) har nævnt **semikommunikation**, som defineres som „sproglig kommunikation hvor de kommunikerende benytter hver sit sprog. Normalt sådan at hver bruger sit eget modersmål. Man behersker altså aktivt det sprog som man benytter, mens man passivt behersker kommunikationspartnerens sprog” (Erik Hansen 1987:7).

Semikommunikation forekommer mange steder, men det særlige ved skandinavisk semikommunikation er „at dette sproglige fællesskab er gjort til et officielt kulturpolitisk projekt med en hel del praktiske konsekvenser” (op.cit., s. 8). Inkluderet i dette er begrebet **nabosprog (grannspråk, grannespråk)**, som ikke er et rigtigt fremmedsprog. Men problemet er at der findes også rigtige fremmedsprog i Norden. Våres nordiske venner kan ikke forstå de nordiske sprog færøsk og islandsk og heller ikke de „u-nordiske” finsk, samisk eller grønlandsk. Men der findes stadigvæk kommunikation gennem at folk som har et af disse sprog som modersmål lærer sig et af de centralskandinaviske. Erik kalder det for sekundær semikommunikation når en islænding taler dansk og en finne taler svensk.

Skandinavismen, som går helt tilbage til det 18. århundrede havde det som ideal at fremme ligheden mellem dansk, norsk og svensk, og der findes folk som har kæmpet for at det skulle blive til ét stort skriftsprog. Den første som Erik citerer er den danske oplysningsfilosof J.S. Sneedorf (1761). Han ville skabe et stort sprogområde som kunne sammenligne sig med det franske, „med åbenbare fordele, specielt mht. videnskaberne, som dette medfører” (op.cit. p.9).

Men skandinavismens stærkeste form var den „akademiske skandinavisme i 1840erne”. Den danske filolog N.M. Petersen hævder at folket må forstå sig selv, må forstå sin fortid, og fortidens sprog. Her handler det om noget som man måske kan

kalde „nordisk folkeånd”, men der henvises også til styrke fra størrelsen.

”Enhver af de tre literaturer, den danske, norske og svenske, er for lille til at være noget for sig; forbundne tør de derimod byde det fremmede spidsen, forbundne ville de opnå, hvad de alle attrå” (N.M. Petersen, citeret efter Erik Hansen 1987:9)

Enligt Erik har ideen om det nordiske sprogfællesskab været en succes i at man har sat „nabosprogsundervisning” som en del af modersmålsundervisningen, det praktiske formål er træning i passiv sprogbeherskelse. Men Erik mener at hvis man vil, kan man lige så godt kalde det „noget i retning af en fiasko – det beror på hvad man lægger vægt på og hvilke krav man stiller til arbejdet med at befæste og udvikle fællesskabet” (op.cit., s. 15).

Det med at lave et fællesnordisk skriftsprog er langt fra at blive realiseret. Resultatet er „et fællesnordisk ord hvert 10. år”, og forsøg til at koordinere ortografien er ikke lykkedes. Allan Karkers vurdering (1976:82) er at „øjemedet blev forspildt for hundrede år siden”, men han trøster sig ved at „evigt ejes kun det tabte”. Erik mener at en ændring i fællesnordisk retning af dansk retskrivning „ville ikke fjerne de træk der i forvejen gør den danske ortografi så besværlig selv for danskerne. Det ville aldrig kunne gennemføres.” (Op.cit., s. 16.) Til trods for nabosprogsundervisningen vil dansker og svensker ikke læse andre nordiske sprog, og for at ville se på fjernsyn eller film vil de ha tekst. Nordmænd er dygtigere; de læser, enligt Erik, f.eks. danske og svenske bøger, hører på radio og ser på fjernsyn uden tekst.

Men det vigtigste er vel den politiske gestus. Erik siger om et handlingsprogram om nordisk sprogforståelse fra 1977: „I øvrigt er der ikke bevilget penge til gennemførelse af handlingsprogrammet, men det er for så vidt ikke vigtigt: Nordisk Ministerråd har markeret sit nordiske sindelag, og det er det det drejer sig om. Det ville være alt for riskabelt at tage økonomiske chancer på ideen. Lidt efter lidt vil man så bevilge penge til et par af programmets billigste punkter, og på den måde har man vist al den gode vilje der kan blive tale om.” (s. 18).

Men Erik mener at at nabosprogsforståelsen er et faktum som en del af skandinavernes lingvistiske kompetance: „Danske, norske og svenske politikere, forretningsfolk, håndværkere, turister og forskere kan ved ganske kort tids øvelse lære at omgås sprogligt – og det er noget alle ved”. (s. 19) Han mener at der findes ingen argumenter for for store nationalpædagogiske projekter eller tunge administrative organer, tildeling af store bevillinger og nedsættelse af kommissioner. Men der er brug for gode ordbøger og hjælpemidler, mener han (loc.cit.).

Eriks konklusion er altså at handlingsprogrammer er i det mindste delvis mislykkede, men at den lingvistiske forudsætning for semikommunikation er tilstede, og at hvis man har brug for det, så kan man godt klare sig i kommunikation med de nordiske venner. Men her står islændinge og andre ikke-skandinaver udenfor. Vi er ikke medlemmer af det nordiske sprogfællesskab. Og hvis islændinge og andre ikke skandinaver skal deltage i dette nordiske fællesskab må det være under andre vilkår end for skandinaverne.

Men det er måske ikke så sikkert at semikommunikationen fungerer så godt i dag som Erik mente at den gjorde for ti år siden. I diskussionen på sprog mødet i Höfn blev der fortalt anekdoter om at svensk og dansk ungdom kommunikerer med engelsk som *lingua franca*. Om det er tilfældet, er måske hele Norden sunket ned til samme plan, d.v.s. nationer med ulige sprog, og hvor kommunikation kræver at i det mindste en deltager i hver kommunikationssituation taler et fremmed sprog.

3. Skandinavismens vilkår i nutiden

Enligt Geirr Wiggen (1998:134), som citerer Lars Vikør (1993), eksisterer det nordiske sprogællesskab på tre nivåer: et ideologisk, et institutionelt og et alment for uformelle kontakter. Om man ser på motivationen eller vilkårene kan man måske sige at de kræfter der er stærkest i denne sammenhæng er:

1. *Nostalgi*, „folkeåndens udtryk”. Der findes for eksempel interesse blandt islændinge for nordisk kultur. Og måske eksisterer modsvarende interesse for islandske forhold og islandsk kultur hos andre. Trods for al globalisering føler man slægtsskab. Min generation hører på Benny Andersen, C.M. Bellman og Cornelis Vreeswijk. Men jeg er bange for at ungdommen ikke har samme interesse. Jeg tror inget af mine børn hører på skandinavisk musik.

2. *Geopolitik*. Som sagt, er den internationale politik en vigtig del af vilkårene for nordisk samarbejde. Dette er spørgsmålet om Norden som en enhed overfor Europa, Rusland og Amerika.

3. *Praktiske forhold, handling*. Her kan man med modsatte formærker henvide til størrelsesfaktoren som blev brugt i det nittede århundredes diskussion om skandinavisme. Norden, med 23 millioner indbyggerer er en større enhed end de enkelte lande. (Hvis man bare tæller de som taler norsk/svensk/dansk, så har vi 18 millioner.) Island er f.eks. for lille til at få en egen agent for Microsoft, så vi må nøjes med at dele en med vores skandinaviske venner.

Enligt Geirr Wiggen fungerer skandinavismen bedst når Norden får en fælles fjende. Han taler om et „historisk kulturelt fellesskab skapt under påtrykk av en yttre fiende.” (Wiggen 1998:136). „Både på det ideologiske og det institusjonelle planet er det nordiske samarbeidet på det språklige så vel som på ei rekke andre politiske områder kommet i stand for å verne Norden mot trusler utafra” (op. cit. 1998:139, cf. Molde 1983:154).

Man kunne måske tænke at Norden skulle stå sammen overfor nutidens internationalisering. Men Geirr mener at f. eks. forholdet til EU er mere kompliceret. Det handler om „økonomisk-politisk trussel om splittelse”. Og han fortsætter: „[D]enne økonomiske liberalismen, ... har som forutsetning ei radikal endring i sivilisasjonsforma i vår del av verden som jeg mener svekker mulighetene til å opprettholde både en allmenn følelse av nordisk enhet og institusjoner til forsvar for det nordiske språk- og kulturfellesskapet og det språklige og kulturelle

mangfoldet som ellers, mer en noe annet, karakteriserer Europa" (Wiggen 1998:141). I det hele taget er Geirr ganske pessimistisk: „Det nordiske språkfelleskapet er allerede svekka ideologisk og institusjonelt ... hovedsagelig pga. denne økonomisk-politiske internasjonaliseringa ” (s. 157) og han tror at „mange nordiske politikere ... er klare til til å vende det nordiske språkfelleskapet ryggen” (s. 158). Når dette tages sammen med det som allerede var nævnt, at skandinavisk ungdom kommunikerer på engelsk, er der måske ikke nogen større grund til optimisme for skandinavismen.

4. Sprogskandinavismen i sit ideale miljø

Trods alt kan man vel sige at skandinavismen fungerer temmelig godt i det ideale miljø. På nordiske møder som direkte bygger på ideologien og hvor man vil finde de største entusiaster, bruges skandinavisk.

Ulla Börestams undersøgelse fra 1991 viser dette. Her er islænderne nok så tapre og dygtige. På fig. 1 kan man se tal fra Ullas undersøgelse, som laver en slags „forståelsesindeks” (cf. Börestam 1991:9).

Det vi her lægger mærke til er at nordmænderne er de dygtigste, men at islænderne, til trods for at deres modersmål ligger langt fra de skandinaviske sprog det handler om at forstå, er næsten så dygtige som skandinaverne selv (inklusive Finlandssvensker). Det man må specielt lægge mærke til er at islænderne har en bedre præstation end finner. Set i denne belysning kan en islænder naturligtvis være stolt overfor sine landsmænd i det nordiske sammenhæng.

Men grunden til forskellen mellem finner og islænder er naturligtvis ikke at islænderne er mere begavet. Deres motivation er måske stærkere. De kommer fra en lille nation som ikke kan stille for store krav overfor de „store” brødre mens finnerne har større råd, delvis på grund af at de er større og delvis på grund af deres politiske situation. Det kan også godt være at en komparativ studie af den almindelige islændings og

den almindelige finnes kundskab til skandinavisk ville vise at islændinge er lige så dårlige til at kommunikere på skandinavisk som finner.

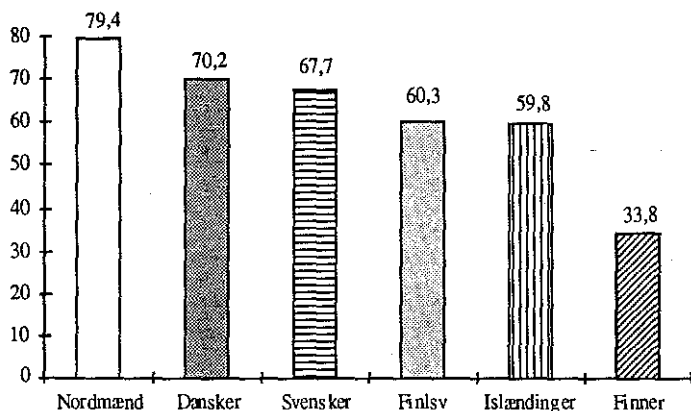

Fig. 1

„[P]rocentuell andel informanter som karakteriserat sin förståelse [av et skandinavisk sprog som ikke er deres modersmål] med omdömet „bra” eller „mycket bra” (Börestam 1991:9).

Det er klart at skandinavismen fungerer temmelig godt på nordiske møder, men selv i dette miljø hører man engelsk, som det fremgår af Ullas tal (1991:17–18). Og på akademiske møder bliver engelsk mere og mere brugt som konferencesprog. Jeg kan f.eks. konstatere at lingvismøder foregår næsten udelukkende på engelsk.

Et andet eksempel som viser at skandinavismens domæne er begrænset og at den ikke fungerer overalt i nordisk samarbejde, er at Nordisk kvindeforum i Oslo 1988 var et fiasko for de fleste islandske kvinder. Når de kom til Oslo opdagede de at de ikke forstod deres skandinaviske søstre og efter mødet klagede de over at de ikke havde fået tolkning. Og Geirr Wiggens vurdering er at „stadig flere av de yngre blant [de utkantnordiske]

ser nå ut til å velge andre språk enn de sentralnordiske som *lingua franca* i internordiske samhandlingssituasjoner, først og fremst engelsk" (Wiggen 1998:123).

De områder hvor nordisk samarbejde foregår er sikkert mest på ulige stadier i den bureaukratiske overbygning og det er her skandinavismen fungerer som den fungerer, men i græsrod-derne er situationen måske en helt anden. Man kan måske sige at det ikke gør så meget hvis almuen ikke kan kommunikere på skandinavisk, om der findes et tilstrækkeligt antal entusiaster blandt de „utkantnordiske” bureaukrater som vil lære sig skandinavisk godt nok, for at deltage uden skandale på nordiske møder. Men end det kan vi ikke garantere, hvis Norden taber sin charme i forhold til Amerika, Storbritannien eller Tyskland.

5. Det nordiske sprogsamarbejde

Man må se på det nordiske sprogsamarbejde som en central del af nordisk samarbejde, og det er her den sproglige skandinavisme står overfor sin kritiske prøve. Nordisk sprogsekretariat nedlagdes 1997 og det kan måske siges at dette var noget af et nederlag for sprognævns-samarbejdet, og specielt for skandinavismen.

Men det er måske ikke så alvorligt som det ser ud til. Selv om skandinavismens praktiske fremgang ikke er så stor som mange ville ønske, har man nu måske større sans for at alle sprog i Norden har lignende problemer. Det handler naturligtvis om forholdet til engelsk. Alle nordiske sprog er små, og de trues i en vis måde af engelsk, sådan for eksempel at man i Norge bekymrer sig over „domænetab” af norsk. Vi har en fælles fjende, og der er vel enighed om at ta trusselen fra engelsk alvorligt. Der er derfor god grund til at lægge vægt på det nordiske sprogsamarbejde. Og det gælder også islændinge. Enligt Baldur Jónsson. (1988) har islandsk sprogrøgt de nordiske sprognævn en hel del at takke for. Islandsk sprognævn blev for eksempel stiftet efter dansk forbillede og efter et forslag fra Dansk Sprognævn. Man kan faktisk bruge samme argumentation som

söm før, at en samlet gruppe med 23 millioner er stærkere end 5-6 fraktioner. Samarbejdet giver moralsk styrke i kampen mod den fælles fjende som internationaliseringen er. Teknologien, og de små sprogs status i det internationale samarbejde er også et af de aktuelle problemer.

Den internordiske sprogforståelse bliver måske mindre vigtig i denne sammenhæng, og det kan man sige er lidt trist for skandinaverne, men det betyder ikke at de praktiske og ideologiske forudsætninger for samarbejdet er blevet svækket.

6. Er det nordiske samarbejde umagen værd for islændinge?

Der er vel ikke grund til at tro at islændinge vil søge rødderne til sin folkeånd i skandinavismen. Men jeg tror at i den internationale politik får Island en stor styrke af at samarbejde med de nordiske brødre, og om dette er vel politisk enighed i Island. Og nordisk samarbejde er uhyre vigtigt for islændinge.

Men det er en anden sag hvor stor rolle det rent lingvistiske spiller i dette. Man hævder at nationalstaten er død, og i Island findes der folk som hævder at sproget bliver mindre vigtigt i islændingernes identitet end det var før, at f. eks. naturen spiller en større rolle. Man kan være skeptisk over for sådanne udtalelser, og det er slet ikke klart at man kan skelne mellem eller vurdere de tre deler af den hellige trinitas, „landet, sproget og folket”, som digteren Snorri Hjartarson taler om, men der er vel ikke nogen grund til at tro at det islandske sprogs status bliver forandret f. eks. som officielt sprog. Men samtidig er det klart at islandsk ikke bliver det eneste sprog som bliver brugt i Island. Det er da også klart at nordisk samarbejde kan fungere uden at alle taler sammen på skandinavisk.

Men det lyder trods alt paradoksalt at nordmænd og danskere taler sammen på engelsk om hvordan de kan føre fælles kamp mod engelsk indflydelse. Det er derfor upassende at man organiserer nordisk sprogsamarbejde med engelsk som kommunikationssprog.

Så har vi valg mellem to alternativer for islændinge (og sandsynligvis gælder det samme for andre ikke-skandinaver), og det er enten ha tolkning, eller at ikke-skandinaver lærer sig et af de skandianvisk sprog og bruger det som *lingua franca*.

Hafdís Ingvarsdóttir (1996) siger: „Der må advares stærkt imod stemmer der taler om udbygningen af tolkning og tolketjeneste som et alternativ i nordisk samarbejde ... Nordisk samarbejde kan på ingen måde sidestilles med samarbejdet i Europe-unionen hverken med hensyn til sammensætning, formål eller art ...

I nordisk sammenhæng ville brugen af tolke gradvis føre til en kulturel og social isolation for islændinge og finner, hvilket hurtigt ville fremkalde kravet om at man gik over til at bruge engelsk som kommunikationssprog i nordisk sammenhæng.” (s. 47)

Men det er også klart at så længe islændinge ikke får tilbudt nogen tolkning bliver det en forudsætning for at deltage i de nordiske møder at man kan klare sig på skandinavisk. En islænding som ikke kan klare sig på skandinavisk er udelukket fra at deltage i nordisk samarbejde. Og med mindre kundskab i skandinavisk ville dette føre til at færre og færre har interesse eller kompetance til at deltage in nordisk samarbejde.

Ingen af de to alternativer tolkning eller tilstrækkelig kompetance i skandinavisk er problemfrie, og begge er dyre. Det koster masser af penge at undervise i skandinavisk om ikke at tale om at gøre en hel nation som islændinge færdig til at kommunikere med skandinaver på skandinavisk. Og et endnu større problem er at skandinavisk ser ud til at være uspændende for ungdommen.

7 Konklusion: tolkning og danskundervisning

Nordisk samarbejde, inklusive det nordiske sprogsamarbejde, er uhyre vigtigt for islændinge. Og enligt min mening skal Island deltage aktivt i nordisk samarbejde, ikke mindst det nordiske sprogsamarbejde. Dette indebær blandt andet fuldt ansvar in-

denfor Nordisk sprogråd. Islandsk sprognævn har gjort det klart at det vil tage sin del af ansvaret når det gælder rotation af formandsskab og sekretariat i Nordisk sprogråd.

I det nordiske samarbejde i videre sammenhæng må man være realistisk og byde på større muligheder for tolkning for islændinge, lige som andre ikke-skandinaver, for ikke udelukke folk fra deltagelse på grund af mangel på kompetance i skandinavisk. Men samtidig må skandinavisk, d.v.s. dansk, blive en væsentlig del af pensum i islandske skoler. Dette tror jeg vil blive enighed om, fordi trods alt ser islændinge på skandinaver som deres nærmeste venner udenlands.

Det er klart at det hele koster penge. Og hvis man spør hvor de skulle komme fra, er svaret at de må komme fra den islandske stat først og fremst, men om vores nordiske venner mener noget med at de vil ha os med i den nordiske klub, kan de måske række os og de andre ikke-skandinaviske medlemmer af klubben en støttende hånd av og til. Og det gør de faktisk. Tolkning er dyr, men den er det eneste form som vil fungere, om man ikke vil bruge engelsk på møder. Men det er endnu dyrere (og helt urealistisk) at gøre en hel nation taleferdig på skandinavisk. Selv om tolkning må altså „tillades“ på almene nordiske møder, må skandinavisk forblive som *lingua franca* på nordiske sprog-møder.

Litteratur

- Baldur Jónsson. 1988. Isländsk sprákvárd. *Sprog i Norden* 1988:5–16.
- Baldur Jónsson. 1989. Málernfiðleikar Íslendinga í norrænu samstarfi. *Mál-fregnir* 3.1:12–15.
- Börestam Uhlmann, Ulla. 1991. Språkmöten och mötesspråk i Norden. *Språk i Norden* 1991:5–25.
- Hansen, Erik. 1987. Det nordiske sprogfællesskab. *The Nordic Languages and Modern Linguistics*. Proceedings of the Sixth International Conference of Nordic and General linguistics in Helsinki, August 18–22, 1986.
- Hafdís Ingvarsdóttir. 1996. För egen räkning. Det nordiske sprogfællesskab. *Nordisk tidsskrift för vetenskap, konst och industri* 72,1:43–47.

- Haugen, Einar. 1966. Semicommunication: the language gap in Scandinavia. *Social Inquiry* 1966.
- Karker, Allan. 1976. Nordisk retskrivning – den ideale fordring. *Språk i Norden* 1976:39–84
- Molde, Bertil. 1983. Nordiskt språksamarbete. *Språkene i Norden*. Red. Molde & Karker 1983: 154–158.
- Teleman, Ulf. 1989. Det nordiska språksamarbetet. Idéer och framtidsuppgifter. *Språk i Norden* 1989:14–32.
- Wiggen, Geirr. 1998. Det nordiske språkfelleskapet: språksosiologiske vilkår og framtidsutsikter. *Språk i Norden* 1998: 120–164.